

Коваленко К.Г.

*к.ф.н., старший викладач кафедри іноземних мов
з латинською мовою та медичною термінологією
Вищого державного навчального закладу України
«Українська медична стоматологічна академія»
м. Полтава, Україна*

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ НАРАЦІЇ У КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ ОПОВІДІ

Питання вивчення й дослідження нарації як типу оповіді та її форм є актуальним й важливим у сучасній наратології. Це зумовлено відсутністю єдиного й комплексного визначення нарації як типу оповідної інстанції, необхідністю вивчення й дослідження форм й видів оповіді, важливістю визначення типів нараторів й форм нарації.

Ключовою категорією наратології є поняття точки зору (іншими словами «позиція», «перспектива», «аспект») у порівнянні з іншомовними визначеннями (англ. point of view, фр. point de vue, нім. die Hinsicht). Пізніше в працях Ж. Женетта з'явилося поняття «фокалізація». У дослідженнях К. Брукса й Р. Уоррена запроваджено поняття «фокус нарації» (focus of narration). Варто зазначити, що Ж. Женетт запропонував власну типологію щодо поділу наративних ситуацій: повістування від всезнаючого автора; нарація, точка зору якої є невизначеною; об'єктивне повістування; нарація від першої особи. Відповідно дослідник виокремив чотири типи нарації: повістування в минулому часі; передбачлива оповідь, тобто повістування в майбутньому часі; одночасна нарація; нарація між моментами мовлення [2]. Дослідник визначив три види фокалізації: «нульова фокалізація» (zero focalization), «зовнішня фокалізація» (external focalization), «внутрішня фокалізація» (inner focalization). «Нульова фокалізація» характеризується тим, що оповідь ведеться з точки зору всевидного наратора; «внутрішня фокалізація» представлена нарацією від персонажа; «зовнішня фокалізація» представлена точкою зору об'єктивного оповідача [2, с. 111].

Теорія Ж. Женетта містить значну кількість суто лінгвістичних спостережень над особливостями епічного наративу. Разом із тим вона вказує на ключові моменти оповідної структури твору, серед яких оповідь як наративний прийом, співвідносний з прийомом опису, специфіка художнього вимислу, фокалізація як вербалізація зорової перспективи зображення, залежність наративу від жанру, увага до темпорально-просторової організації

тексту, оскільки хронотоп визначається як наративна перевнність чи неперервність у сюжетній передачі фабули [1; 4].

К. Брукс і Р. Уоррен розрізняють чотири наративні ситуації, чотири наративні типи, які відповідають чотирьом основним «фокусам нарації»: перша особа (персонаж розповідає свою власну історію); першоособовий спостерігач (персонаж розповідає історію, яку він спостерігав); автор-спостерігач (гетеродієгетичний наратор обмежує те, що він розповідає до слів і дій персонажа); всезнаючий автор (гетеродієгетичний наратор розповідає, що трапляється, і він вільно входить у розум персонажів і коментує їхні дії). Перший й другий типи належать до гомодієгетичної нарації з внутрішньою фокалізацією, третій тип – до гетеродієгетичної оповіді із зовнішньою фокалізацією, й четвертий тип – до гетеродієгетичної нарації з нульовою фокалізацією [2, с. 31].

«Поетика композиції» (1970) Б. Успенського є вагомим дослідженням в теорії оповіді. Б. Успенський визначив й проаналізував різні плани, в яких проявляється точка зору («план ідеології», «план фразеології», «план просторово-часової характеристики», «план психології»). Здобутки Б. Успенського є важливими категоріями мовної характеристики персонажів [2, с. 113].

Ізраїльська дослідниця теорії оповіді Ш. Ріммон-Кенан визначила й проаналізувала три основні типи «фокалізації», які представлені як «грань» «facet»: «перцептивна грань» (perceptual facet), «психологічна грань» (psychological facet), «ідеологічна грань» (ideological facet) [2, с. 116].

Чеська структуралістська модель була вдосконалена в наративній теорії В. Шміда, який, визначаючи право наратора входити до художнього простору як персонаж або лишатися поза цим простором, розглядає форми першої особи (гомодієгетична оповідь) і третьої особи (гетеродієгетична розповідь) як наративні програми твору. Структура художньої розповіді, на думку дослідника, складається з послідовних текстів наратора і персонажів [3;4].

У наративі повідомляються справжні чи фіктивні події, здійснюються одним чи кількома нараторами. Існують різні форми вираження наративу: усне, письмове мовлення, знакова мова, рухомі й нерухомі зображення, жести. Наративи можуть бути послідовними, фабульними, хронологічними, зв'язними або ахронологічними, непослідовними [1]. Також наратив має свої підвиди за походженням, тематикою, позицією наратора, часовою вираженістю тощо. Як правило, будь-який наратив містить у собі певні структурні компоненти: орієнтування – опис місця дії, знайомство з персонажами; конфлікт – виникнення певних перепон; оцінка – вираження авторського ставлення; вирішення – усунування перепон; код – завершення оповіді [1, с. 15].

Поняття нарації тісно переплітається із категоріями тексту наратора й тексту персонажа (текст повісті (роману, новели) має, як правило, текст наратора й текст персонажа). Дослідники (О. Ткачук, В. Шмід, Ж. Женетт та ін.) виокремлюють об'єктивну нарацію, суб'єктивну оповідь, нейтральну нарацію, а також види текстової інтерференції, тобто поєднання тексту персонажа й оповіді (текст наратора). Основними видами текстової інтерференції є пряма мова, невласне пряма мова, непрямая мова, невласне авторська оповідь та ін. [2, с. 180]. Основними формами тексту наратора (ТН) й тексту персонажа (ТП) є висловлювання персонажів, внутрішні монологи, оцінки, судження та ін. [2, с. 202].

У своїх дослідженнях ми спираємося на ґрунтовні теорії В. Шміда, Ж. Женетта, О. Ткачука, К. Брукса й Р. Уоррена та ін.

Ми дійшли висновку, що форму нарації слід трактувати як тип оповідної структури, що через «голос» («голоси») й відповідну «точку зору» («точки зору», їх зіставлення й протиставлення) визначає взаємозв'язок поміж різними рівнями художнього твору, а саме фабульним, сюжетним, образним та ін.

Визначаючи нарацію як тип оповідної структури, ми спираємося на теорію К. Брукса і Р. Уоррена щодо поняття «фокус нарації», у який можуть потрапляти різні складники текстової структури (мотиви, час, простір, персонажі тощо) [3].

Фокус нарації визначає передовсім тип наратора (аукторіальний, персональний, персоніфікований, гомодієгетичний, гетеродієгетичний та ін.), його точку зору (або нараторів, перехрещення різних точок зору). У дослідженні ми визначили й проаналізували наступні форми нарації за такими критеріями: за типом наратора і способом його проявлення у творі (суб'єктивна, об'єктивна і змішана форми; гомодієгетична, гетеродієгетична; екстрадієгетична, інтрадієгетична; експліцитна, імпліцитна), за наративним сюжетом (тобто за тим, як його сповіщено у творі – лінійна, нелінійна, фрагментарна, колоподібна, концентрична, рамкова тощо), за наративним часом (тобто за тим, як про нього повідомляється і як він переживається наратором і наратором – хронологічно послідовна чи ретроспективна, перервна чи неперервна, суб'єктивована чи об'єктивована тощо), за наративним простором (тобто як простір представлено в оповіді – однопланова, багатопланова, психологізована, драматизована, ліризована тощо), за реалізацією мотивів у нарації (одношарова, багатшарова, лейтмотивна тощо), за участю персонажів у наративній структурі (монологічна, діалогічна, панорамна, поліфонічна та ін.).

«Фокус нарації» простежує й визначає динаміку мотивів і лейтмотивів. Мовні характеристики персонажів є важливим компонентом у виявленні типу наратора й форми оповіді. Мовні плани вказують на внутрішній стан героїв, їхні наміри, ставлення до інших персонажів та світу, життєві орієнтири тощо. Форма нарації визначає вид композиції твору, її

основні елементи, співвідношення виду оповіді й типу наратора. Типи й форми вираження авторської позиції й позиції персонажа, злиття (чи розбіжність) голосів, перехід на різні форми оповіді також зумовлює «фокус нарації».

«Фокус нарації» також визначає тип наратора (аукторіальний, персональний, персоніфікований, гетеродієгетичний, гомодієгетичний, та ін.), його точку зору (або нараторів, перехрещення різних точок зору, їхнє співвідношення).

Варто відзначити, що форми нарації відображають особливості індивідуального стилю письменника, стильові домінанти й константи його творчості, стильові тенденції доби, а також взаємодію літературних напрямів, течій, жанрів.

Список літератури:

1. Ткачук О. М. Наратологічний словник / О. М. Ткачук. – Тернопіль : Астон, 2002. – 173 с.
2. Шмид В. Нарратология / Вольф Шмид. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.
3. Cleanth Brooks, Robert Penn Warren. Understanding Fiction / Cleanth Brooks, Robert Penn Warren. – N. J. : Englewood Cliffs : Prentice – Hall, 1979. – 515 p.
4. Prince Gerald. A Dictionary of Narratology / Gerald Prince. – Andershot (Hants), 1988. – 627 p.